

VID

**Studieplan for
videreutdanning i
Forebygging og håndtering av
utfordrende atferd hos personer
med utviklingshemming
30 stp.**

**Program Description for
Continuing Education in
Prevention and interventions for
people with intellectual disabilities
and challenging behavior
30 ECTS**

Godkjent av rektor
24. sep. 2015

Innhold:

1. Bakgrunn og innhold i studiet	2
2. Studiets profil, kjerne- og fagområder	2
3. Målgruppe og opptakskrav.....	3
4. Læringsutbyttebeskrivelser.....	4
5. Studiets oppbygning og sammensetning	5
6. Vurderingsformer	6
7. Internasjonalisering	6
8. Emnebeskrivelser	7
8.1 Emne 1: Grunnleggende teorier, rammer og etisk refleksjon	7
8.2 Emne 2: Beslutningsprosesser og positiv atferdsstøtte.....	9
8.3. Emne 3. Fagutvikling og intervensjon.....	11
9. Vedlegg undervisningsplan 2016 - 2017.....	13

<http://www.vid.no/studier/utfordrende-atferd-utviklingshemming/>

Tverrfaglig videreutdanning; Forebygging og håndtering av utfordrende atferd hos personer med utviklingshemming

1. Bakgrunn og innhold i studiet

Melding St.13 Utdanning for velferd (2011-2012) sier at det er et økende behov for kvalitetsforbedring og kunnskapsbaserte tjenester i kommunale tjenestetilbud rettet mot personer med utviklingshemming. Både tjenester og utdanningstilbud har behov for utvikling. Kompetente praktikere gir kvalitet i tjenestetilbud.

Videreutdanningen har som hensikt å gi studentene avanserte kunnskaper, ferdigheter og generell kompetanse, og med basis i dette ha avanserte ferdigheter i iverksetting av tiltak for å redusere utfordrende atferd. Studiet skal gi innsikt i livskvalitetsfremmende tiltak og føre fram til en handlingskompetanse knyttet til samhandlingsreformens særskilte krav til tverrprofesjonelt samarbeid for å sikre koordinerte og gode tjenester.

Studieplanen er utformet innenfor og i tråd med bestemmelser i:

- Lov av 1.april 2005 nr 15 om universiteter og høyskoler
- Forskrift av 23.februar 2010 om opptak til masterstudier, videreutdanninger og annet lokalt opptak ved Diakonhjemmet Høgskole
- Forskrift av 17. desember 2013 om studier og eksamen ved Diakonhjemmet Høgskole (Kunnskapsdepartementet 2014)

2. Studiets profil, kjerne- og fagområder

Utfordrende atferd oppstår ofte i spennet mellom individets forutsetninger og omgivelsenes krav. Endringsarbeid krever derfor en helhetlig tilnærming med fokus både på egenskaper i livsmiljøet og enkeltpersonen. Dette innbefatter sårbarhetsfaktorer som følge av funksjonshemming og spesifikke analyser som synliggjør hvorfor vanskene oppstår. Det innebærer videre etiske og juridiske vurderinger, forebyggende tiltak på kort og lang sikt og eventuelt bruk av grensesettende tiltak når problemene oppstår. I studiet vil alle disse faktorene bli utdypet, men hovedfokus rettes mot proaktive tiltak som reduserer muligheten for at utfordrende atferd oppstår. Eksempler på dette er god miljøtilrettelegging og læring av sosialt aksepterte ferdigheter og kommunikasjonsuttrykk som kan erstatte avvikende atferd.

Selv om rettighetene og behovene til den aktuelle tjenestemottakeren skal stå i sentrum vil endringsarbeidet i stor grad ivaretas av nærpersoner som familie og tjenesteytere. Arbeid med utfordrende atferd er krevende og innebærer ofte stress og høyt emosjonsnivå som kan bidra til utbrenthet og turnover. Atferdsproblemer utfordrer således hele familiesystemer og framgang i arbeidet må også innebære at nettverket rundt tjenestemottakeren har fått det bedre. Det er derfor avgjørende at tiltak i forhold til utfordrende atferd også innebærer at man styrker og støtter de nærpersonene som omgir personen. Håndtering av utfordrende atferd kan i noen tilfeller innebære tvang og studiet vil gi en grundig gjennomgang av lovverket som regulerer tvang og makt.

Den metodiske tilnærmingen i videreutdanningen henter inspirasjon fra den faglige tradisjonen Positive atferds- og støttetiltak (Positive Behavior Support eller PBS). PBS bygger i hovedsak på moderne atferdsanalyse og humanistiske verdier. Mål med tiltakene er å bidra til økt livskvalitet, inkludering, deltakelse og tilegnelse av sosialt verdsatte roller som fremmer medborgerskap. Tiltakene skal bygge på personens interesser, ferdigheter, ønsker og muligheter. Gode relasjoner er kanskje den viktigste beskyttelsesfaktoren for å unngå å utvikle utfordrende atferd. En slik relasjon kjennetegnes av kunnskaper om brukerens interesser, vaner, tradisjoner og ønskede samværsformer. Ubehagelige og restriktive tiltak overfor personen skal unngås. Kartlegging, utarbeidelse og evaluering av tiltak skal skje i et nært samarbeid mellom tjenestemottakeren, fagfolk, ansatte og pårørende.

I videreutdanningen vil det i tillegg bli lagt vekt på betydningen av god implementering av metode og tiltak, samt god oppfølging/ kontroll og evaluering av tiltakene. Utdanningen vil også ta for seg ulike måter å organisere og lede tjenestene rundt personer med utfordrende atferd.

3. Målgruppe og opptakskrav

Studiet vil være relevant for alle som arbeider med personer som er diagnostisert innenfor autismespektrumet og / eller med utviklingshemming og som samtidig har utfordrende atferdsmønstre. Opptak til studiet skjer på grunnlag av:

- Bachelorgrad (180 studiepoeng) eller annen grad eller yrkesutdanning av minimum tre års omfang innenfor pedagogikk, helse- eller sosialfag.

- Utdanning som i henhold til § 3-4 i lov om universiteter og høyskoler er godkjent som jevngrad med ovennevnte grader eller utdanningsløp.

Det kreves minimum ett års relevant praksis etter endt utdanning. Søkere som ikke oppfyller de ordinære opptakskravene kan etter fastsatte kriterier søke opptak på grunnlag av realkompetanse.

4. Læringsutbyttebeskrivelser

Studiets innhold beskrives i emnebeskrivelser med tilhørende læringsutbyttebeskrivelser. Læringsutbyttebeskrivelsene er lagt på 2. syklus i tråd med det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning.

Etter endt videreutdanning i forebygging og håndtering av utfordrende atferd hos personer med utviklingshemming skal studenten ha følgende kunnskaper, ferdigheter og generell kompetanse:

Kunnskaper:

- Har inngående kunnskap om utviklingshemming og utfordrende atferd
- Har inngående kunnskap om rådende anerkjent teoritilfang som kan bidra til å forstå og analysere utvikling av utfordrende atferd
- Har avansert kunnskap om hvordan livsmiljøet og tjenestetilbudet kan påvirke utvikling av utfordrende atferd
- Har inngående kunnskap om hvordan en kan redusere utfordrende atferd gjennom bruk av faglig anerkjente metoder
- Har avansert kunnskap om positiv atferdsstøtte og et helhetlig perspektiv for å fremme livskvalitet
- Har utdypet kunnskap om viktige sosialpolitiske målsettinger som normativt grunnlag for yrkesutøvelsen

Ferdigheter:

- Kan identifisere og reflektere over etiske utfordringer i alle prosesser i målrettet tiltaksarbeid
- Kan argumentere for brukerens verdier, ønsker og problemoppfatning og sette personsentrerte verdier i sentrum i arbeidet med å fremme livskvalitet
- Har inngående ferdigheter i å planlegge, gjennomføre og evaluere endringsarbeid som forebygger og reduserer utfordrende atferd

- Har inngående ferdigheter i å utforme en personlig plan som inneholder proaktive og reaktive strategier basert på funn fra en funksjonell analyse

Generell kompetanse:

- Har forståelse for forebygging av atferdsvansker sin betydning for sosial deltakelse og medborgerskap
- Har forståelse for og kan bruke sjekklister for målrettet tiltaksarbeid i møte med utfordrende atferd
- Har omfattende kunnskaper om å søke, bruke og vurdere evidensbaserte metoder i møte med utfordrende atferd

5. Studiets oppbygning og sammensetning

Studiet går over to semestre med ni samlingsbaserte undervisningsuker. Det gjennomføres tre ukesamlinger for hvert tema. Arbeids- og undervisningsformer tar utgangspunkt i læringsutbyttebeskrivelsene i emnene. Det er obligatorisk fremmøte i samlingene. Studentene arbeider på ulike måter med emnene i studiet og undervisningsformene inkluderer forelesninger, skriftlige og muntlige individuelle- og gruppeoppgaver, ferdighetstrening samt selvstudium. E-læringsmateriell som interne videoforelesninger og eksterne e-læringsopplegg f.eks. SORs elæringskurs, NAKUs kunnskapsbank og emagasin for atferdsanalyse (EMAA)) og oppgaver mellom samlingene skal forberede studentene på nye tema og utfordringer til neste samling.

Denne tverrfaglige videreutdanningen er organisert som et ettårig deltidsstudium og hele (30 stp) eller deler (emne 1 10 stp) kan inngå i porteføljen i tverrfaglig Mastergrad i helse- og sosialfag: *Medborgerskap og Samhandling* i habilitering, rehabilitering og folkehelse ved Diakonhjemmet høgskole.

Emne	Vår			Høst
	Tema 1 (3 d)	Tema 2 (3 d)	Tema 3 (3 d)	Tema 4 (3 d)
1 (10 sp)	Grunnleggende rammer og verdier	Anvendt atferdsanalyse	Forebyggende tiltak	
2 (10 sp)				Kartlegging
3 (10 sp)				

	Høst				
Emne	Tema 5 (3 d)	Tema 6 (3 d)	Tema 7 (3 d)	Tema 8 (3 d)	Tema 9 (3 d)
1 (10 sp)					
2 (10 sp)	Proaktive og reaktive metoder	Tiltak ift spesifikke områder			
3 (10 sp)			Metode og tiltaks-gjennomføring	Om tiltaks-implentering	Framlegg og evaluering

- Emne 1: Grunnleggende teorier, rammer og etisk refleksjon
- Emne 2: Beslutningsprosesser og positiv atferdsstøtte
- Emne 3: Fagutvikling og innovasjon

6. Vurderingsformer

Ulike vurderingsformer skal sikre vurdering av kunnskaper, ferdigheter og generell kompetanse hos den enkelte student. Første emne avsluttes med en individuell hjemmeeksamen over tre dager. Vurderingsuttrykk: Karakter A-F. Andre emne avsluttes med en hjemmeeksamen over fire dager der det er tenkt inn refleksjoner over ferdighetsmål. Vurderingsuttrykk: Karakter A-F. I tredje og siste emne skal studenten skrive en hjemmeoppgave i artikkelformat som er basert på innovasjon i egen praksis. Vurderingsuttrykk: Karakter A-F. Gjennomgående er karakterene A-E lik bestått og F lik ikke bestått. Emne 3 avsluttes med et arbeidskrav der studenten gjør en muntlig presentasjon av eget endringsarbeid. Vurderingsuttrykk: Godkjent – Ikke godkjent.

7. Internasjonalisering

Både kjerneområdet, utviklingshemming og utfordrende atferd, og positiv atferdsstøtte, innebærer forankring i nyere norsk og internasjonal litteratur og forskning. Studentene må påregne noe litteratur på engelsk. Forelesningene vil hovedsakelig foregå på norsk. Ved institutt for vernepleie og ergoterapi er det etablert internasjonalt samarbeid. Det knytter seg både til lærerutveksling, fagutvikling og forskning. Eksempler innenfor funksjonshemmings-forskning ved IVE, er: University of Kent (Tizzard Center), Socialstyrelsen, Danmark, University College Lillebælt, Högskolan i Halmstad, Sverige.

8. Emnebeskrivelser

8.1 Emne 1: Grunnleggende teorier, rammer og etisk refleksjon

8.1.1 Emnekode – MAMEDBO-504

8.1.2 Omfang og rammer

Studiepoeng:	10 studiepoeng/ECTS
Type kurs:	Obligatorisk
Undervisningssemester:	1. semester, samling 1, 2 og 3 (tre dager hver samling)
Stuedsted:	Sandnes Rogaland
Undervisningsspråk:	Norsk
Antall timer:	35
Pensum:	750 sider

8.1.3 Beskrivelse av emnet

Emnet gir en grundig innføring i hvordan atferdsvansker kan forebygges gjennom økt kunnskap om målgruppens spesielle utfordringer samt tiltak som fremmer god livskvalitet. Dette inkluderer kunnskap om hvordan utviklingshemmedes nedsatte kognitive evne kan hemme språkforståelse, tolking av omgivelsene og sosial inkludering. Emnet har også fokus på hvordan man kan forstå og kartlegge risikofaktorer for utvikling av atferdsvansker og bidra til å øke de beskyttelsesfaktorene som kan forebygge uønsket atferd. I tillegg får studentene en grundig innføring i rådende faglige, juridiske og omsorgspolitiske ideologier og retningslinjer.

8.1.4 Innhold

Emnet omfatter følgende temaer:

- Etikk, og grunnleggende rettigheter
- Risikofaktorer for utvikling av utfordrende atferd hos målgruppen
- Positiv atferdsstøtte og anvendt atferdsanalyse
- Innledende om proaktive metoder for forebygging av atferdsvansker
- Generelt om livsmiljø og ivaretagelse av grunnleggende behov

8.1.5 Forventet læringsutbytte

Studenten

- har forståelse for forebygging av atferdsvansker sin betydning for sosial deltakelse og medborgerskap

- har omfattende kunnskaper om hvordan tjenestetilbud og livsmiljøet kan bidra til å forebygge utvikling av utfordrende atferd
- har avansert kunnskap om sårbarhetsfaktorer for utvikling av problematferd og som kan være typiske for personer med utviklingshemming og personer innen autismspektrumet
- har omfattende kunnskap om utviklingshemming, ulike funksjonsvansker og tilstander
- har omfattende kunnskap om somatisk differensialdiagnostikk og kan bruke sjekklistene for identifisering av somatisk sykdom, samt ulike risikofaktorer og forebygging
- har inngående kunnskap om begreper i anvendt atferdsanalyse og forståelse av hvordan atferd påvirkes og endres i samspill med sine omgivelser
- kan forstå og argumentere for brukerens verdier, ønsker og problemoppfatning og sette disse i sentrum i arbeidet med å fremme livskvalitet
- har spesifikke ferdigheter i å anvende observasjoner og registreringer for identifisering av årsaker til atferd
- har utviklet ferdigheter i å identifisere og å endre omgivelser slik at de er støttende og bygger positive relasjoner
- har inngående kunnskap om vilkårene som er angitt i kapittel 9 i Helse- og Omsorgstjenesteloven – Rettsikkerhet ved bruk av tvang og makt overfor enkelte personer med psykisk utviklingshemming
- kan gjennomføre kritisk refleksjon over etiske utfordringer i målrettet tiltaksarbeid

8.1.6 Undervisnings- og læringsformer

Læringsaktivitetene gjennomføres i løpet av tre samlinger à tre dager. Arbeidsformen inkluderer forelesninger, gruppeoppgaver og diskusjoner tilknyttet teoritilfanget og etiske problemstillinger. Siden utdanningen er tverrfaglig og kompetansegrunnlaget derfor ulikt, vil enkelte temaområder være e-læringsbasert mellom samlingene. På den måten kan en hjelpe studentene å forberede seg til forelesningene.

8.1.7 Obligatorisk læringsaktivitet

Studenten har 80 % nærværspå plikt på emnets samlinger. Studenter som har hatt fravær må selv ta ansvar for å tilegne seg de kunnskaper og ferdigheter som er spesifisert i læringsutbyttene. Fravær skal meldes høyskolen så snart som mulig og helst før fraværet starter. Konsekvensen av for stort fravær er arbeidskrav tilknyttet samlingen.

8.1.8 Vurderingsform

Individuell hjemmeeksamen over 3 dager i de sentrale elementene som inngår i temaområdet (2000 ord). Vurderingsuttrykk: Karakterer A-F. Hjemmeeksamen utleveres ved første samlingsuke i emnet. Det er satt av tre hele dager til disponering og gjennomføring av hjemmeeksamen

8.2 Emne 2: Beslutningsprosesser og positiv atferdsstøtte

8.2.1 Emnekode: MEAMEDBO 505

8.2.2 Omfang og rammer

Studiepoeng:	10 studiepoeng/ECTS
Type kurs:	Obligatorisk
Undervisningssemester:	2. semester, samling 4, 5, 6 høst/vår (tre dager hver samling)
Stuedsted:	Sandnes Rogaland
Undervisningsspråk:	Norsk
Antall timer:	35
Pensum:	750 sider

8.2.3 Beskrivelse av emne

Med utgangspunkt i teorier bak positiv atferdsstøtte, som er en videreføring av teoritilfanget i emne 1, presenteres aktuelle proaktive og reaktive metoder for å forebygge og redusere utfordrende atferd. Emnet omfatter også kunnskaper om god programimplementering og etablering av kvalitetssikrende systemer for opprettholdelse av god faglig standard. Emnet omfatter både vanlig teoriundervisning, klassesdiskusjoner vedrørende forholdet mellom fag, etikk og jus samt praktisk trening i aktuelle proaktive og reaktive metoder.

8.2.4 Innhold

- Proaktive og reaktive metoder for å forebygge og redusere utfordrende atferd
- Praktiske øvelser for håndtering av utfordrende atferd

8.2.5 Forventet læringsutbytte

Studenten

- har omfattende kunnskap om teorier og fagbegrep angående positiv atferdsstøtte

- har utviklet ferdigheter i å identifisere og å endre omgivelser slik at de er støttende og bygger positive relasjoner
- har inngående kunnskaper og ferdigheter vedrørende bruk av relevante kartleggingsredskaper for vurdering av utfordrende atferd
- har førstehånds kunnskaper med relevante metoder for innsamling, bearbeiding og tolkning av data for vurdering av utfordrende atferd
- har inngående kunnskaper og ferdigheter i bruk av proaktive metoder som innlæring av alternative ferdigheter og endring av miljø/ livsbetingelser
- har inngående ferdigheter om reaktive metoder og hvordan en skal forholde seg når utfordrende atferd inntreffer
- har en økt bevissthet om egne reaksjoner i møte med vold og aggressivitet og er sikrere i forebygging og takling av slike situasjoner
- har inngående kunnskap og ferdigheter i bruk av sentrale kartleggingsverktøy fra individ til systemnivå
- kan reflektere over bruk av evidensbaserte metoder og deres plass i forebygging og behandling av utfordrende atferd
- har innsikt i sammenhenger og utfordringer knyttet til sammenhenger mellom positiv atferdsstøtte, medborgerskap og selvbestemmelse
- har kunnskaper og ferdigheter i kommunikasjon som motvirker utfordrende atferd

8.2.6 Undervisnings- og læringsformer

Læringsaktivitetene gjennomføres i løpet av tre samlinger à 3 dager. Arbeidsformen inkluderer forelesninger, gruppeoppgaver og diskusjoner tilknyttet teoritilfanget og etiske problemstillinger. Siden utdanningen er tverrfaglig og kompetansegrunnet derfor ulikt, vil enkelte temaområder være e-læringsbasert mellom samlingene. På den måten kan en hjelpe studentene å forberede seg til forelesningene.

8.2.7 Obligatorisk læringsaktivitet

Studenten har 80 % nærværspålegg på emnets samlinger.

8.2.8 Vurderingsform

Individuell hjemmeeksamen over 4 dager i de sentrale emnene som inngår i temaområdene (3000 ord). Vurderingsuttrykk: Karakterer A-F. Hjemmeeksamen utleveres ved første samlingsuke i emnet. Det er satt av fire hele dager til disponering og gjennomføring av hjemmeeksamen

8.3. Emne 3. Fagutvikling og intervensjon

8.3.1 Emnekode – MAMEDBO-506

8.3.2 Omfang og rammer

Studiepoeng:	10 studiepoeng/ECTS
Type kurs:	Obligatorisk
Undervisningssemester:	3. semester, samling 5, 6, 7 vår (tre samlinger a 3 dager)
Stuedsted:	Sandnes Rogaland
Undervisningsspråk:	Norsk
Antall timer:	35
Pensum:	750 sider

8.3.3 Beskrivelse av emne

I dette emnet legges hovedvekten på utvikling og beskrivelse av tiltak for å forebygge og eller redusere utfordrende atferd. Det skriftlige arbeidet kan utformes individuelt eller i gruppe på inntil 3 studenter. I utformingen av det skriftlige arbeidet skal studenten redegjøre for hvordan det empiriske, normative og juridiske rasjonale for tiltaket samt hvordan tiltaket skal implementeres. Fagutviklingsarbeidet skal beskrives i følge retningslinjene for vitenskapelige publikasjoner (APA-format). Arbeidet skal legges fram på siste samling. I tillegg vil temaet inkludere forskningsmetode med spesiell vektlegging på design og evaluering, implementering av tiltak samt videre fordypning i faktorer som må ligge til grunn for etablering og evaluering av gode tiltak.

8.3.4 Innhold

- Implementering av programmer inklusive modeller for god organisering
- Forskningsmetode med hovedvekt på design og evaluering
- Beslutningsprosessen i utarbeidelse av tiltak (fra kartlegging – til evaluering)
- Drøfting av case i lys av juridiske, etiske og faglige vurderinger
- Forebygging og andre løsninger på systemnivå
- Krav og veiledning i forhold til eget fagutviklingsarbeid/forskningsarbeid
- Etikk i forskningsprosessen

8.3.5 Forventet læringsutbytte

Studenten

- har kunnskaper om forskningsdesign for å måle endring, egnede metoder for å måle atferdsproblemer samt forskningsetiske problemstillinger relatert til målgruppen for utdanningen
- har praktiske ferdigheter i gjennomføring av tiltak basert på en helhetlig beslutningsprosess (forløp i habilitering)
- har inngående kunnskaper om etiske retningslinjer for gjennomføring av intervensjoner og tiltak, inkludert etiske problemstillinger som reises ved forskningsmessig dokumentasjon
- har inngående kunnskap om hvilke faktorer som hemmer og fremmer institusjonalisert omsorg
- har inngående kunnskap om tjenesteytere og nærpersoners viktige rolle i å lykkes med endringsarbeid
- har omfattende kunnskaper om programimplementering og kvalitetssikrende systemer for opprettholdelse av god faglig standard
- har ferdigheter i formidling av god praksis

8.3.6 Obligatorisk læringsaktivitet

På samlingene vil man vekse mellom forelesinger, casevurderinger og veiledning av studentoppgaven. Studenten har 80 % nærværspått på emnets samlinger. En større del av studentenes arbeid vil knyttes opp mot en egen fordypningsoppgave som skal fremlegges på siste samling.

8.3.7 Vurderingsform

Hjemmeoppgave er en individuell eller gruppeoppgave der studenten utarbeider en tiltaksplan for en person med utviklingshemming / autisme og utfordrende atferd. Oppgaven skal skrives i artikkelformat og følge APA stil. Dersom oppgaven leveres individuelt skal den være på inntil 3500 ord. Som gruppeoppgave inntil 4500 ord. Gradert karakter A-F. Hjemmeoppgaven utleveres ved første samlingsuke i emne 3

For studentene som tar emnet som en del av masterløpet, kan arbeidet inngå som en del av masteroppgaven. Dette kan være avklaring av kunnskapsgrunnlag, relevant forskningsgrunnlag og forberedelse til empirisk arbeid.

Det er et arbeidskrav at studenten skal holde et 25 minutters framlegg av hjemmeoppgaven.

9. Vedlegg undervisningsplan 2016 – 2017

9.1. Litteraturliste

- Cooper, J.O., Heron, T.E. & Heward, W.L. (2014). *Applied Behavior Analysis*. International edition, 2. utg. Essex: Pearson Education Limited (Kap. 1,2,3,4,5,7,8,9,11,12,13,16,17,19,20,22,23,24,29) (402s)
- Eknes, J. (red.) (2000). *Utviklingshemming og psykisk helse*. Oslo. Universitetsforlaget (Kap. 1) (40 s)
- Eknes, J., Bakken, T.L., Løkke, J.A. og Mæhle, I. (red.) (2008). *Utredning og diagnostisering. Utviklingshemming, psykiske lidelser og atferdsvansker*. Oslo: Universitetsforlaget (kap. 7,8,9,10) (41s)
- Gundersen, K. & Moynahan, L. (2014). *Nettverk og sosial kompetanse*. Oslo: Gyldendal Akademisk (191s)
- Hanssen Bjørn Petter, Stakseng Oddvar, Stangeland Arild, Urheim Ragnar (1999): *Sikkerhet og omsorg*. Bergen: Fagbokforlaget. (kap. 2,7,8) (51 s)
- Helsedirektoratet (2015). Rundskriv IS-10/2015). *Rettsikkerhet ved bruk av tvang og makt overfor enkelte personer med psykisk utviklingshemming*. Lov av 24. juni 2011 nr. 30 om kommunale helse- og omsorgstjenester kapittel 9. Hentet 03.09.2015, fra <https://helsedirektoratet.no/Sider/Rettsikkerhet-ved-bruk-av-tvang-og-makt-overfor-enkelte-personer-med-psykisk-utviklingshemming.aspx> (121 s)
- Holden, B. (2009). *Utfordrende atferd og utviklingshemming. Atferdsanalytisk forståelse og behandling*. Gyldendal Akademisk (kap. 1,2,3,4,5,6,7) (144 s)
- Holden, B. I: NAKU (2012). *Psykisk helse: Atferdsanalytiske betraktninger*. <http://naku.no/kunnskapsbanken/psykisk-helse-atferdsanalytiske-betraktninger> (4s)
- Jacobsen, D.I. & Thorsvik, J. (2016) *Hvordan organisasjoner fungerer*. 4. opplag. Bergen Fagbokforlaget. 3. utgave (2007) kan også benyttes (kap. 9) (37s)
- Lillevik, Ole Greger og Lisa Øien (2014): *Miljøterapeutisk arbeid i møte med vold og aggresjon*. Gyldendal akademisk. (kap. 2,4,6) (80 s)
- Lucyshyn, J., Dunlap, G., and Albin, R.W. (2002). *Families and Positive Behavior Support. Addressing Problem Behavior in Family Contexts*. Paul H. Brookes Publishing CO. Baltimore, Maryland (kap. 1) (34 s)
- Løkke, J. A. & Salthe, G. (2012). Sjekkliste for målrettet tiltaksarbeid: fra normative og deskriptive premisser til tiltak og evaluering. *Norsk tidsskrift for atferdsanalyse*, 39(1), 17-32. www.nta.atferd.no/loadfile.aspx?IdFile=640 (15 s)
- Løkke, J.A. & G. Løkke (2004). Kunnskaper om utforming av konkrete mål: hvor kom kunnskapene fra og med hvilket badevann forsvant de? I: *Diskriminanten*, vol. 31, nr. 3/4, s. 31-52. www.nta.atferd.no/loadfile.aspx?IdFile=470 (19 sider)
- McDonnell, A. (2013). *Håndtering av aggressiv atferd med laveffektive tilnærminger*. Universitetsforlaget (kap 1,2,4,5,9,10) (115s)
- Morkemo, L. I: NAKU (2010). *Tvang og makt: Eksempel*. <http://naku.no/kunnskapsbanken/tvang-og-makt-eksempel> (5s)
- NAKU (2016). *Hva er utfordrende atferd og hva er årsakene?* <http://naku.no/kunnskapsbanken/tvang-og-makt-utfordrende-atferd-og-%C3%A5rsak> (6s)

- Orvik, A. (2015). Organisatorisk kompetanse. Innføring i profesjonskunnskap og klinisk ledelse. Cappelen Damm Akademisk. (264 s)
- Popp, M. og Munch-Hansen, M. (2005). Forstå og forebyg vold. Munksgaard Danmark (4,5,6,7,9,10,11,12,13,16,19,20,22,25,27) (119 s)
- Positive Behavioural Support (PBS) Coalition UK (2015). Positive Behavioural Support: A Competence Framework. London: Positive Behaviour Support (PBS) Coalition UK. <http://www.skillsforcare.org.uk/Document-library/Skills/People-whose-behaviour-challenges/Positive-Behavioural-Support-Competence-Framework.pdf> (61 s)
- Sailor, W., Dunlap, G., Sugai, G. & Horner, R. (editors) (2011). Handbook of Positive behavior Support. Springer (Kap. 1,2,3,4,5,7,9,10,18,21,27,28) (258 s)
- Svartdal, F. (2009). Psykologiens Forskningsmetoder. En introduksjon. 4. utgave. Fagbokforlaget (kap. 7,8 og 9) (100s)
- Svartdal, F. I: Eikeseth, S. og Svartdal, F. (2010). Anvendt atferdsanalyse – Teori og praksis. 2. utgave. Oslo. Gyldendal Akademisk (kap. 7,8,13) (66 s)
- Strømgren, B. og Dønnum, M.S. (2013). En multimodal kontekstuell tilnærming til analyse og behandling av utfordrende atferd hos personer med utviklingshemming. NTA, 40, 133-146. Hentet 04.09.2015, fra <https://www.google.no/#q=MFM+Str%C3%B8mgren> (11 s)
- Tiger, J.H., Hanley, G.P. & Bruzek, J. (2008) Functional Communication Training: A Review and Practical Guide. Behav. Anal. Pract. 2008 Spring; 1(1): 16-23 (6 s)

Total 2190